

Dragica Haramija

Pedagoška fakulteta in Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru

KAKO NAJ MENTOR RAZVIJA BRALNO ZMOŽNOST POSAMEZNIKA

V prispevku se osredotočamo na posredovanje književnosti in branje (oz. poslušanje) književnih del v vrtcu in osnovni šoli, ki nista sestavni del Kurikuluma za vrtce in Učnega načrta za slovenščino. Analiziramo rezultate anonimne ankete o tej vrsti branja, ki smo jo opravili med mentorji branja, in sicer med vzgojitelji predšolskih otrok in njihovimi pomočniki ter med učitelji razrednega pouka in učitelji v podaljšanem bivanju. Iz analize je razvidno, da je spodbujanje branja profesionalnih posrednikov književnosti vsekakor povezano z njihovim lastnim branjem in odnosom do knjig. Priporočila za branje kakovostnih knjig se najlažje uveljavijo z bralnimi seznami, ki naj bi vsebovali od dvajset do trideset priporočenih knjig, da je znotraj njih možen individualni izbor.

The article focuses on promotion of literature and reading (or listening to) literary texts in kindergarten and elementary school, which are neither part of the kindergarten curriculum nor the Slovene language and literature curriculum. It brings an analysis of the results of an anonymous questionnaire on this kind of reading, carried out among the reading mentors, i.e. pre-school teachers and their assistants, as well as among low-grade elementary school teachers and after-school classes teachers. The analysis proves that promotion of reading on the part of professional mediators of literature is strongly related to their own reading habits and attitude towards books. Recommendations of quality literature reading are best put into effect with reading lists of about twenty to thirty recommended books, which assures the possibility of individual selection.

1 Uvod

Kadar govorimo o branju v vrtcu in osnovni šoli, je vsekakor potrebno ločiti dve skupini branja:

- a) Prvo skupino tvorita tisto posredovanje književnosti in branje (oz. poslušanje) književnih del, ki sta sestavni del Kurikuluma za vrtce in Učnega načrta za slovenščino v osnovni šoli. Kurikulum za vrtce ne podaja konkretnih besedil za obravnavo v dopoldanskem času, torej ko je knjiga osrednja in temeljna prvina izvajanja globalnih ali posameznih ciljev programa, kar se kaže kot temeljni problem književne vzgoje v vrtcu.¹ V osnovni šoli je situacija seveda drugačna,

¹ O institucionalnem izvajanju književne vzgoje po programu Kurikuluma za vrtce, sprejetem leta 1999, smo predhodno natančneje pisali v več člankih (npr. *Posredniki pri branju otrokom*

saj učitelji razrednega pouka in slovenisti izvajajo izobraževanje učencev po Učnem načrtu (obravnavajo odlomkov ali celotnih besedil ter domače branje). Učni načrt sicer ni popolnoma zavezujoč, saj predpisuje cilje, književna dela za obravnavo pa samo predlaga. Vzgojitelj in učitelj pri obravnavi literarnih besedil, ki so del Kurikuluma ali Učnega načrta, pa nikakor nimajo povsem proste izbire. Gre za načrtno izvajanje književnosti v vrtcu ali osnovni šoli.

- b) Drugo skupino tvorita tisto posredovanje književnosti in branje (oz. poslušanje) književnih del, ki nista sestavni del Kurikuluma za vrtce in Učnega načrta za slovenščino. Pri vrtčevskih skupinah mislimo pri tem branje vzgojitelja ali pomočnika vzgojitelja v času zbiranja otrok (pred zajtrkom), pred spanjem, v času odhajanja otrok ter branje v domačem okolju, ki pa je vendarle povezano tudi z vrtcem (neprofesionalni posredniki berejo otroku doma, otrok pa v vrtcu o tem pripoveduje, riše, izdeluje ipd.), torej bralna značka za predšolske otroke, bralni nahrbtnik ali druge uspešne oblike spodbujanja družinskega branja. Pri osnovnošolcih na razredni stopnji gre za branje učiteljev v času podaljšanega bivanja (npr. vsakodnevno branje po kosilu) in prostočasnega branja, ki se velikokrat institucionalizira kot branje za bralno značko ali bralni nahrbtnik (mentor je najpogosteje razrednik). Od šestega razreda do konca osnovne šole se izvenšolsko branje izvaja samo v učenčevem prostem času, ki ni povezano s šolo, delna izjema pri prostočasnem branju je bralna značka, pri kateri učenci opisujejo prebrane knjige pri mentorjih bralne značke na šolah (najpogosteje knjižničarji, v redkih izjemah tudi drugi učitelji, največkrat so to učitelji slovenščine). Po podatkih Društva Bralna značka Slovenije – ZPMS se kaže velik razkorak pri zanimanju za bralno značko učencev na razredni stopnji in predmetni stopnji osnovne šole. Vzgojitelj, učitelj razrednega pouka ali slovenist se v polnem pomenu uveljavlja kot mentor branja prav pri tej drugi skupini branja, ko gre za branje izven obveznih programov, tudi neinstitucionalno ali prostočasno branje otrok oz. poslušanje književnih del v predbralnem obdobju.

V prispevku se osredotočamo na to vrsto branja, pri čemer oblikujemo tri skupine mentorjev branja, in sicer:

- vzgojitelji predšolskih otrok in njihovi pomočniki,
- učitelji razrednega pouka in učitelji v podaljšanem bivanju,
- slovenisti, ki poučujejo od 6. do 9. razreda osnovne šole, in knjižničarji osnovnošolskih knjižnic.

Vzgojitelji predšolskih otrok, učitelji razrednega pouka, slovenisti in osnovnošolski knjižničarji so štiri poklicne skupine, ki sodijo med profesionalne posrednike književnosti različnim starostnim skupinam predšolskih otrok ter osnovnošolcem. Hkrati skupine posrednikov pomenijo glede na starostno stopnjo otrok oz. učencev zelo raznolika izhodišča za posredovanje leposlovne in informativne književnosti. Predbralno obdobje otrokovega razvoja, ki vsaj pri večini otrok traja do konca opismenjevanja, pomeni, da to še ni skupina bralcev, temveč poslušalcev književnih besedil. Drugo skupino tvorijo učenci tretjih, četrtih in petih razredov osnovnih šol, saj ti že zmorejo samostojno brati, v večji meri pa gre pri njih tudi že za bra-

(2000), *Otrokovo 'branje' v predšolski dobi* (2000), *Književna vzgoja v kurikulumu za vrtce* (2001), *Mladinska književnost v vrtcih: analiza stanja in predlogi za izboljšave* (2008).

nje z razumevanjem. Ta skupina je še vedno precej odvisna od mentorjev branja oz. upošteva mentorja (profesionalnega posrednika) ter starše (neprofesionalne posrednike) pri prevzemanju bralnih navad ter branja samega. Tretjo skupino predstavljajo učenci od šestega do devetega razreda osnovnih šol, pri katerih se vloga mentorja že počasi izgublja, rezultati različnih anket namreč nakazujejo, da je pri tej skupini vpliv vrstnikov na branje večji kot pa npr. vpliv mentorjev ali staršev. Rezultati teh anket so dostopni predvsem v diplomskih nalogah študentov slovenistike na mariborski filozofski fakulteti. Naj na kratko povzamemo največkrat dobljene rezultate: na prvem mestu po vplivu na branje so pri učencih tretjega triletja vrstniki (s tem pa seveda tudi njihov odnos do branja in knjig – torej ali ima učenčeva vrstniška skupina pozitiven ali pa negativen odnos do branja), pogosto pa priporočajo knjige za branje tudi knjižničarji splošnih in šolskih knjižnic. To je temeljni razlog, da v članku nismo posebej anketirali učiteljev slovenščine, temveč smo se osredinili na vzgojitelje in učitelje razrednega pouka kot mentorje branja.

2 Vzgojitelj in pomočnik vzgojitelja kot mentorja branja

Pri predšolski vzgoji, ki se ukvarja s stališča branja s specifično populacijo nebralcev, je področje spodbujanja bralne pismenosti zelo občutljivo. Zavedati se je potrebno, da imajo profesionalni posredniki ves čas stik tudi s starši, le-ti pa v primeru predšolske populacije pomenijo nujen in pomemben segment neprofesionalnih bralcev. Tokrat smo anketo usmerili le na vzgojitelje in pomočnike vzgojiteljev, zavedamo pa se, da njihova izbira književnih del nemalokrat vpliva tudi na branje v otrokovi družini. Anketa je bila anonimna, izvedena je bila 29. 9. 2009. Vzorec ni naključen, saj so anketo izpolnjevali slušatelji programa Profesionalno usposabljanje strokovnih delavcev v vzgoji in izobraževanju v letih 2008–2011 na področju *kulturna zavest in izobraževanje*. Anketo je izpolnilo 34 vzgojiteljic in 27 pomočnic, skupaj torej 61 slušateljic navedenega programa. Kar 65,6 % anketirank ima končano le srednješolsko izobrazbo, med njimi ima večina blizu 30 let delovne dobe. Pri navajanju najuspešnejših programov, ki jih izvajajo v vrtčevski skupini, kjer so zaposlene, je na prvem mestu bralna značka (njeno najpogostejše ime je Bralček palček) z 32 % pritrdilnih odgovorov, v 15 % pa izvajajo program Potobralka, neke vrste bralni nahrbtnik, pri čemer otrok za teden dni nese domov iz vrtca knjigo in lutko, po enem tednu pa naj bi knjigo v vrtcu predstavil. V nekaterih skupinah imajo otroci možnost, da dodajo v nahrbtnik svojo izbrano knjigo. Problematična se zdita rezultata, da 8,2 % vprašanih navaja, da v njihovi skupini ne izvajajo nobene tovrstne dejavnosti, ker so otroci premajhni, kar 14,8 % anketirank pa na vprašanje o izvedbi dejavnosti za spodbujanje branja (tudi družinskega branja) sploh ni odgovorilo. Vzgojiteljicam in pomočnicam se zdijo otrokom najbolj všečne naslednje knjige (zahtevane tri knjige ali več je navedlo 70 % anketirank): *Muca Copatarica* Ele Peroci (14 navedb), *Mavrična ribica* Marcusa Pfisterja (9), serija avtorskih slikanic o medvedu Larsu (*Beli medvedek, poznaš pravo pot?*, *Beli medvedek, vrni se!*, *Beli medvedek, kam greš?* ...) avtorja Hansa de Beera (8), *Mehurčki* Otona Župančiča (8), serija o psičku Pikiju (7 navedb) Erica Hilla (*Piki gre v šolo*, *Piki peče torto*, *Piki dobi sestrico* ...), večkrat so bila omenjena še dela Mire Voglar *Bibarije*, različne slikanice Lile Prap (npr. *Moj očka*, *Male živali*), Kajetana Koviča *Moj prijatelj Piki Jakob* in *Maček Muri*

ter *Veveriček posebne sorte* Svetlane Makarovič. Tudi pri tem vprašanju pove zelo veliko rezultat, da kar 30 % anketirank ni navedlo treh najbolj priljubljenih knjig v njihovi skupini (brez odgovora 16,4 %, ostale so navajale en naslov ali dva; pri rangiranju so upoštevani tudi ti naslovi). Vzgojiteljice in pomočnice navajajo, da jih približno polovica bere otrokom vsak dan pred spanjem, 23 % jih navaja, da berejo, kadar otroci izrazijo željo (ni pa nujno, da je to vsak dan); 14 % jih ne bere vsak dan ampak samo včasih (npr. ko dežuje, ko se otroci zjutraj zbirajo ali ko že odhajajo domov). Anketiranke smo spraševali tudi po njihovi najljubši otroški oz. mladinski knjigi (na vprašanje ni odgovorilo 11,5 % anketirank): desetim je najbolj všeč *Pika Nogavička* Astrid Lindgren, s po štirimi odgovori sledijo pravljice bratov Grimm, Antoine de Sain-Exupéry z delom *Mali princ*, Kajetan Kovič z *Mačkom Murijem* ter Ela Peroci s pravljico *Moj dežnik je lahko balon*. Več kot enkrat so omenjena še dela Carla Collodija *Ostržek*, Župančičevi *Mehurčki*, Seliškarjeva *Bratovščina Sinjega galeba*.

3 Učitelj razrednega pouka kot mentor branja

Pri učiteljih razrednega pouka ter vzgojiteljih, zaposlenih v OŠ, ki so običajno tudi mentorji bralne značke ter profesionalni posredniki pri prostočasnem branju v času podaljšanega bivanja, smo izvedli enako, a ne tako obširno anketo kot pri vzgojiteljih in njihovih pomočnikih, zaposlenih v vrtcih. Na permanentnem izobraževanju smo anketirali 12 učiteljev razrednega pouka ter 5 vzgojiteljev, zaposlenih na razredni stopnji v OŠ. Njihovi odgovori se niso bistveno razlikovali, zato te odgovore le povzemamo, pa tudi vzorec je premajhen za kakršno koli konkretnjšo trditev. Izobrazbena struktura učiteljev razrednega pouka je univerzitetna, ena anketiranka ima končan magisterij. 50 % jih je zaposlenih med 11 in 20 let, ostale do deset let, le ena anketirana učiteljica med 21 in 30 let. Tudi pri vzgojiteljicah, zaposlenih v OŠ, je homogenost odgovorov visoka: štiri imajo visokošolsko, ena pa višješolsko izobrazbo, ena med 11 in 20 let delovne dobe, tri med 21 in 30 let delovne dobe, dve pa več kot trideset let delovne dobe. Vseh sedemnajst anketiranih navaja, da izvajajo bralno značko (pri petih se ta imenuje Bralček palček). Petnajst anketirank navaja, da sestavijo širši seznam za bralno značko (tega sestavijo razredničarke in knjižničarka), iz katerega otrok izbira dogovorjeno število knjig, otrok pa lahko izbere tudi poljubno knjigo za branje. Ena učiteljica navaja, da poda otrokom natančen seznam knjig, ki jih je potrebno prebrati, ena pa, da lahko otroci preberejo kar koli. Učiteljice navajajo, da imajo otroci radi zunanje spodbude, npr. učiteljica sama sešije bralnega palčka, ki ga dobijo vsi otroci, ki pripovedujejo najmanj o petih knjigah (jih pa pripovedujejo tudi več kot štirideset, pravi), zanimiva je Bralna hišica, kjer otrok za vsako povedano knjigo prisluži opeko, enako velja za projekt Zbiramo hruške za ježka, projekt Na mavrico po pravljico pa izpostavlja čim bolj izvirno pripovedovanje pravljič, ki jih sošolci ne poznajo; v enem razredu pa poteka pripovedovanje pod naslovom Kaj delajo knjige ponoči? Učiteljice in vzgojiteljice so navajale naslednja književna dela, ki so otrokom najbolj všeč (navajamo pet najpogostejše omenjenih del): vse tri knjige Astrid Lindgren o Emilu (*Emil iz Lönneberge*, *Emilove nove vragolije*, *Že spet ta Emil*), serija del o Groznem Gašperju avtorice Francesce Simon in prevajalke Polonce Kovač (npr. *Grozni Gašper ima uši*, *Grozni Gašper in tajno društvo*, *Grozni*

Gašper Goljuša zobno miško ...), serija Dese Muck Anica, Primož Suhodolčan z *Živalskimi novicami* 1. in 2. ter z delom *Košarkar naj bo*, zbirka avtorskih slikanic avtorja Antoona Kingsa *Drobižki* (npr. *Uš Uli*, *Muha Malka*, *Pinka Polonka*, *Čebela Adela* ...). Prosili smo jih, da zapišejo tudi svojo najljubšo knjigo (navajamo pet najpogostejše napisanih): *Pika Nogavička* Astrid Lindgren, *Enci benci na kamenci* (vsi trije deli), Kajetan Kovič *Moj prijatelj Piki Jakob*, Svetlana Makarovič *Pe-karna Mišmaš*, avtorica pa je uvrščena tudi s slikanicama *Veveriček posebne sorte* in *Sovica Oka*. Učiteljice in vzgojiteljice navajajo, da berejo otrokom na razredni stopnji (skoraj) vsak dan pred poukom ali po kosilu, knjige za tovrstno branje, ki ni del učnega načrta, pa izbirajo po nasvetu sodelavk, na predlog knjižničarja, po znanih avtorjih, po bralnem okusu otrok.

4 Sklep

Spodbujanje branja profesionalnih posrednikov književnosti je vsekakor povezano z njihovim lastnim branjem in odnosom do knjig. Pokazalo se je, da učitelji in vzgojitelji težko prepoznavajo kakovostna sodobna mladinska besedila, saj vsako leto izide več knjig, k jih seveda ni mogoče sproti prebrati. Za promocijo kakovostne književnosti morebiti najbolj poskrbi vsakoletni seznam izdanih mladinskih del, ki ga pripravlja Center za mladinsko književnost in knjižničarstvo, iz katerega lahko učitelji in vzgojitelji prepoznajo kakovostna besedila, ki so primerna za starostno stopnjo otrok, katerih mentorji branja so.

Priporočila za branje se najlažje uveljavijo z bralnimi seznamami, ti naj ne bodo predolgi in naj dopuščajo izbiro tudi otrokom in staršem (iz predhodnih raziskav se je pokazalo, da optimalen seznam vsebuje od dvajset do trideset priporočenih knjig). Vsebujejo naj knjige poezije, proze ter dramatike, lahko pa tudi neumetnostna (informativna) besedila. Vsekakor bi veljalo opozoriti, da je ob pripravi bralnih seznamov potrebno paziti na primerne vsebine za neko starostno obdobje, primerno dolžino besedil, ob besedilu je potrebno izbrati tudi kakovostne ilustracije, tehten premislek pa velja tudi uravnoveženosti med kanonskimi in sodobnimi besedili ter med prevodnim ter domačim leposlovjem.